

## СТАНОВИЩЕ

ОТНОСНО: Дисертационния труд на Явор Иванов Станчев

Докторант чрез самостоятелна подготовка към катедра  
„Нова и съвременна история”

в Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски”

на тема „*Съветско-български политико-икономически отношения (1985-1991)*” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование „Хуманитарни науки“, професионално направление 2.2. „История и археология“

от д-р Йордан Ангелов Баев – професор по нова и най-нова история  
във Военна академия „Г. С. Раковски”

член на Научното жури съгласно Заповед на Ректора на СУ № РД38-690/2017 г.

Представеният дисертационен труд е посветен на значим дискуссионен проблем от съвременната външнополитическа история на България. Структуриран е в три основни глави с осем проблемно-хронологични параграфи с общ обем от 411 машинописни страници. След кратко историческо въведение в първа глава на дисертацията се разглежда развитието на политическите и икономическите отношения между България и Съветския съюз в началния период на политиката на „преустройство“ и „гласност“, установена след избирането на новия съветски ръководител М. С. Горбачов през март 1985 г. Горната граница на този период е маркирана от натрупването на първите в следвоенната епоха скрити противоречия между София и Москва, проявили се нагледно при беседата между Тодор Живков и Михаил Горбачов в средата на октомври 1987 г. Като същностна черта на тази нова – немислима за предходните десетилетия - дилема в двустранните взаимоотношения Явор

Станчев определя борбата между „идеологията и прагматизма“, преди всичко в сферата на икономиката. В контекста на идеологическите послания се открива амбицията на новото съветско ръководство да наложи нов политически модел и „ново политическо мислене“, както във вътрешен, така и във външнополитически план. На фона на все по-явните диференцирани позиции във формално единната система на Варшавския пакт, линията на Живков съставлява едновременно „приспособяващи“ и „изпреварващи“ мероприятия, без да се противопоставя на Кремъл подобно на своите източноевропейски колеги Хонекер и Чаушеску. Историческият фон на тези взаимоотношения има важни паралелни измерения – разведряването в международните отношения след последната конфронтационна вълна на Студената война и формулирането на друг модел политико-икономическа модернизация и трансформация с реформите на Дън Сяопин в Китай.

Във втората глава се проследяват българо-съветските политически и икономически отношения в условията на все по-задълбочаващи се кризисни процеси, довели до „нежните революции“ от 1989 г. и промяната на политическите режими във всички източноевропейски страни. Последната трета глава на дисертационния труд разглежда отношенията между двете все още съюзни държави при свършено новите „геополитически реалности“, довели в крайна сметка до провала на политиката на „преустройство“ и разпадането на самия Съветския съюз. В заключението развитието на двустранните отношения в разглеждания период се оценяват като „сложни и динамични“, а „при цялата тази поредица от грешни икономически и политически решения няма как да не се стигне до логичния край“.

Библиографската справка включва около 60 научни, мемоарни и документални публикации. Изложението се основава на голям брой новоразкрити архивни документи, като за пръв път се въвеждат в научна употреба редица материали за проучвания период преди всичко от архива на Министерския съвет (ЦДА, ф. 136, оп. 78-87) и Дипломатическия архив на Министерството на външните работи (оп. 42-48). Авторефератът в обем от 50 страници коректно представя съдържанието и основните авторски изводи. По темата на дисертацията има 4 научни публикации, две от които изцяло се

припокриват с тематиката на изследването, а останалите (приети за печат) разширяват обхвата на разглеждани в труда проблемни въпроси.

Предложената структура на труда е съобразена с фактологичната и документална основа на разглежданата проблематика. В същото време, би могло в уводната част да се дефинират по-ясно основните изследователски цели и задачи, както и направените ограничения, тъй като става наистина въпрос за сложна, многообхватна и дискуссионна тема, безспорно свързана с определяне съдбата на България след края на двуполюсния свят. Посоченото ограничение, че „изследването ще представлява преди всичко българската гледна точка“ не е достатъчно убедително, тъй като именно съветската политика е доминиращият фактор, който определя линията на поведение на София. Впрочем и заглавието съвсем справедливо поставя ударението на „съветско-българските отношения“, а не обратното. Още повече, че в редица случаи са приведени многобройни цитирания и направен опит за анализ именно на „гледната точка“ на управляващите в Кремъл. В тази връзка, дисертационният труд само би спечелил, ако се използваша мемоарни свидетелства на редица други водещи фигури в съветския елит, като Е. Шеварднадзе, А. Яковлев, В. Медведев, Н. Рижков, Е. Лигачов, В. Крючков, Л. Шебаршин, В. Кирпиченко, Ф. Бобков и др., част от които засягат и моменти от отношенията с България. Много полезно би било да се използват автентични документи за съветската политика в Източна Европа (1985-1991) от някои руски архиви, копия от които още преди 20 години бяха предоставени за съхранение в отдела за чуждестранни архиви в Централния държавен архив в София (например, от Фонд-Колекция 89 на ЦК на КПСС, Архива на Фондация Горбачов, материали от комисията „Яковлев“ за Източна Европа и т.н.). Предложеният малък параграф за културните връзки също не е убедително защитен и изглежда прикачен към изследваната проблематика, тъй като създава впечатление за инвентарен обзор, съставен от няколко служебни справки.

Наред с въвеждането на редица нови документални материали от някои български архивни фондове, приносен характер има преди всичко разглеждането на икономическите отношения, включително в областта на крупни енергийни и стопански съвместни проекти. Би могло, разбира се, в заключението да се синтезират основните авторски изводи, вместо да се

переразказват описателно, тъй като това би открило по-добре приносните моменти в дисертационния труд. В някои случаи има известен дисбаланс между подробно описание на отделни документи за сметка на други много по-знакови събития в съветско-българските отношения. Например, изказване на Стоян Овчаров е пресъздадено в 15 страници (с. 196-211), а липсва всякакво споменаване за разговорите на Михаил Горбачов с Петър Младенов и Добри Джуров в Букурещ на 7-8 юли 1989 г., за срещата между Младенов и Горбачов на 5 декември 1989 г., за важния телефонен разговор между Желю Желев и Борис Елцин по време на „августовския пуч“ през 1991 г. и др. Последната лична среща между Тодор Живков и Михаил Горбачов на 23 юни 1989 г. съвсем бегло е спомената, но изобщо не се разглежда и анализира детайлният документ от 105 страници „Материали за срещата на високо равнище“, който Политбюро на ЦК на БКП разглежда на 31 май 1989 г. в навечерието на тази дълго отлагана от Горбачов среща в Москва (ЦДА, ф. 1-Б, оп. 68, а.е. 3665, 3698).

Би могло по-задълбочено да бъдат изследвани съдбоносните проблеми за разрива между Живков и Горбачов през 1987 г. и за съветската роля при отстраняването на българският политически лидер през ноември 1989 г. Данни за изострянето на тези персонални отношения могат да се открият далеч преди визитата на Вадим Медведев и реакцията към разговорите с Хелмут Кол (Впрочем и отлагането на посещението във ФРГ през септември 1984 г. не се дължи единствено на съветската намеса, а също е отзвук на актуалните проблеми на ГДР и Полша с ФРГ, както посочва Живков при срещата си с Вили Бранд по-късно същата година). Първият сигнал е още в реакцията на Тодор Живков към Януарския пленум на ЦК на КПСС от 1987 г., изразена в среща с главните редактори на столични вестници и в заседание на ПБ на ЦК на БКП през февруари, за което наемква по-късно Стоян Михайлов в пленума от юли 1988 г. (ф. 1-Б, оп. 65, а.е. 89). Явор Станчев посочва разговора с Горбачов след посещението на Живков в Китай през май 1987 г., но не обръща внимание на казаното от българския лидер пред ПБ на ЦК на БКП за различията си с Горбачов, а също и за думите на съветския лидер за Китай по време на заседанието на ПКК на ОВД в Източен Берлин. Що се отнася до историята за свалянето на Тодор Живков, освен някои интервюта с активни участници, би

следвало да се приведат анализите в книги на Боян Трайков, Недю Недев, Петър-Емил Митев. Специално за ролята на Виктор Шарапов, твърде повърхностно е многократно да се посочва „генералът от КГБ“, тъй като съветският посланик никога не е бил оперативен служител на КГБ – той е политически помощник на секретаря на ЦК Андропов и като такъв става началник на кабинета му в КГБ, а после отново е негов политически помощник в Кремъл, както и на Черненко и на Горбачов. Нито Крючков, нито Шебаршин, нито Владилен Фьодоров (представителят на КГБ в София) играят роля, тъй като Шарапов действа съгласно указанията именно на Горбачов, заедно с Яковлев, Медведев и Шеварднадзе. Биха могли и някои други конкретни бележки да бъдат отправени към докторанта по отношение характеризирането на политически фигури, изиграли съществена роля в отношенията между България и СССР през изследвания период.

В заключение бих искал да отбележа, че в този си вид дисертационният труд отговаря в общи линии на необходимите изисквания на Закона за развитие на академичния състав в България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Това ми дава основание да гласувам положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по съвременна история на Явор Иванов Станчев.

Член на научното жури:

Проф. д-р Йордан Баев

София, 5 февруари 2018 г.